

Гончарук С. В.,

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПРОСТОРОВИХ ІМЕННИКІВ-АНТОНІМІВ З ДЕТЕРМІНАТИВАМИ В ТЕКСТАХ ХУДОЖНЬОЇ ПРОЗИ

Стаття присвячена дослідженню функціонування просторових іменників-антонімів з детермінативами. Автор аналізує особливості сполучуваності членів антонімічних пар в моделі dN.

Ключові слова: функціонування, антоніми, детермінатив, модель.

Статья посвящена исследованию функционирования пространственных антонимов-имён существительных с детерминативами. Автор анализирует особенности сочетаемости членов антонимических пар в модели dN.

Ключевые слова: функционирование, антонимы, детерминатив, модель.

The article is devoted to the investigation of functional characteristics of spatial nouns-antonyms. The author analyses the combinability peculiarities of the members of antonymous pairs in the pattern dN.

Key words: functioning, antonyms, determinative, pattern.

Постановка наукової проблеми та її значення. Характерною рисою лінгвістики кінця ХХ століття є функціональний підхід до мови в цілому, до її рівнів, одиниць та категорій. Цей підхід дає можливість досліджувати об'єкт не з погляду його внутрішньої будови, а з погляду функціонування об'єкта, його зв'язків у контексті. В такий спосіб всебічно досліджується типологія одиниць різних рівнів.

На сучасному етапі лінгвістичного дослідження значну увагу дослідників продовжують привертати функціонування детермінативів як особливого компоненту речень. **Актуальною** залишається необхідність з'ясувати функціональні особливості детермінативів.

Метою нашої роботи є всебічне дослідження функціональних особливостей детермінативів з просторовими іменниками-антонімами.

Об'єктом нашого дослідження обрані просторові іменники, які за даними укладників «Частотного словника сполучуваності» входять до першої тисячі найчастотніших англійських слів [3]. Це іменники: bottom, east, north, south, top, west. **Матеріалом** для дослідження слугувала вибірка з текстів художньої прози сучасних англомовних письменників.

Виклад основного матеріалу та обґрунтування отриманих результатів дослідження. З метою уточнення семантичної структури досліджуваних нами слів були використані тлумачні словники, оскільки саме вони дають повну інформацію про структуру слова. В процесі нашого дослідження були проаналізовані такі тлумачні словники: Longman Active Study Dictionary (далі – LD); A. S. Hornby Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English (далі – HD); Oxford Advanced Learner's Encyclopedic Dictionary (далі – OD); Webster's II New College Dictionary (далі – WD).

За даними цих словників встановимо частку семи простору, яка визначається шляхом поділу кількості значень іменника, що включають сему простору, на загальну кількість його значень. Величина обраховується у відсотковому відношенні. Відповідно до проведених підрахунків частка семи простору в досліджуваних словниках становить:

bottom – 71,14 (HD), 71,14 (LD), 77,77 (OD), 58,30 (WD);

east – 100 (HD), 100 (LD), 100 (OD), 100 (WD);

north – 100 (HD), 100 (LD), 100 (OD), 100 (WD);

south – 100 (HD), 100 (LD), 100 (OD), 100 (WD);

top – 71,14 (HD), 75 (LD), 75 (OD), 83,30 (WD);

west – 100 (HD), 100 (LD), 100 (OD), 100 (WD).

Як бачимо, частка семи простору коливається від словника до словника. Для подальшого аналізу доцільним буде визначити ступінь усталеності (P), який визначається як різниця між максимальним та мінімальним значеннями частки семи простору. Чим меншим буде показник P, тим стійкішою буде характеристика досліджуваної семи у словниках.

Проведені обчислення показали, що частка семи простору змінює свої показники від 58,30 % до 100 %. Розподілимо іменники відповідно до ступеня усталеності частки семи простору на 5 груп. Результати поділу подані в таблиці 1.

Таблиця 1
Розподіл іменників за ступенем усталеності частки семи простору

Ступінь усталеності	Пороги величини P	Іменники
Максимальний	0	east, west, south, north
Високий	1,0 – 16,6	top
Середній	16,7 – 33,3	bottom
Низький	33,4 – 50,0	
Мінімальний	100	

Цікаво відмітити, що майже усі досліджувані просторові іменники, члени антонімічних пар, перебувають у одній зоні усталеності (крім top – bottom). Отже, усі досліджувані просторові іменники мають стійку характеристику в аналізованих словниках.

Перш ніж досліджувати функціонування антонімів у мовленні, необхідно уточнити, які саме лексико-семантичні варіанти досліджуваних слів характеризуються протилежністю в значеннях. Протилежність у значеннях ЛСВ можна знайти за допомогою колективної інтуїції носіїв мови, з точки зору яких мовні елементи «відштовхуються, протиставляються, здаються далекими» [1, с. 65]. Інший шлях визначення протилежності значень, яким вирішили піти і ми, – це порівняння семантичної структури слів на основі тлумачних словників за допомогою компонентного аналізу.

На основі методики компонентного аналізу антоніми визначаються як слова з диференційно протилежними ознаками, що мають у своєму складі спільну семантичну ознаку [2, с. 87]. Отже, головною й обов'язковою умовою антонімії визнається наявність у семантичній структурі двох слів як спільних, так і контрарних сем. Загальним результатом стала наявність у лексичному значенні компонентів антонімічних пар певного набору архі– та диференційних сем. Аналізувались усі, а не лише протиставлені значення компонентів. Варіанти одного лексичного значення нами розглядалися як окремі, незалежні ЛСВ слова, оскільки часто саме вони репрезентують різні категорії дійсності.

Оскільки семантична структура та співвіднесеність ЛСВ слів, що протиставляються різні, то зробимо підрахунки попарної близькості досліджуваних слів. З цієї метою нами був вирахований коефіцієнт попарної близькості лексичних одиниць, який визначається за формулою:

$$V = 2c / m+n,$$

де V – коефіцієнт попарної близькості;

c – кількість лексико-семантичних варіантів, тобто окремих значень багатозначного слова, що протиставляються;

m, n – загальна кількість лексико-семантичних варіантів (які встановлюються за словником) кожного слова.

Таблиця 2
Коефіцієнт попарної близькості досліджуваних іменників

Антонімічна пара іменників	OD	WD	LD	HD	V
top – bottom	0,59	0,23	0,25	0,29	0,34
east – west	0,50	0,67	0,67	0,50	0,59
south – north	0,67	0,67	0,40	1,0	0,69

Як показують дані таблиці 2, середній показник V у досліджуваних іменників коливається від 0,34 до 0,69. За даними середнього показників коефіцієнта попарної близькості встановимо пороги за якими проведемо аналіз:

V високий – від 0,81 до 1,0;

V вище середнього – від 0,61 до 0,80;

V середній – від 0,41 до 0,60;

V нижче середнього – від 0,21 до 0,40;

V низький – від 0 до 0,20.

Більшість досліджуваних нами пар мають середній показник коефіцієнта попарної близькості. Низького показника V не спостерігаємо. Нижчий за середній показник V характеризує антоніми top– bottom як такі, особливою семантичної структури яких є велика кількість значень та індивідуалізуючи сем.

Отже, визначення показника коефіцієнта попарної близькості підтвердило, що слова, відібрані нами для аналізу, протиставляються в певних компонентах значення слова.

Відібрані для дослідження антонімічні пари були також зафіксовані в словниках синонімів та антонімів сучасної англійської мови.

Однією з типових моделей дослідження функціонування іменників є модель dN , яка відображає сполучення іменників з детермінативами. Результатом цього зв'язку є ядерна модель, де в ролі ядра виступають досліджувані просторові іменники-антоніми. Під детермінативами розуміють семантичний знак, індикатор, який вживається при записі слова як додатковий до основного фонетичного знака для більш однозначного прочитання й розуміння [4: 131]. Класифікацію детермінативів вперше запровадив Г. Палмер, який відніс до цієї категорії слів: 1) артиклі; 2) кількісні та числові детермінативи; 3) посесійні (присвійні) детермінативи; 4) порядкові детермінативи.

Аналіз емпіричних даних показав, що на нашому матеріалі зафіксовано 1372 сполучень з 10 детермінативами.

Таблиця 3
Частота та поширеність детермінативів з досліджуваними іменниками

детермінатив	south	north	east	west	top	bottom
the	152	210	118	118	452	277
a	1	1	2	1	8	4
its					7	2
that		2			1	
this				1		
his					1	1

my				1	1	
her					1	2
their					2	2
your					1	1
any	2					
всього	155	213	120	121	474	289

Визначимо ядро, основну систему та периферію наповнення моделі dN. У ядро (75% досліджених сполучень) увійшов означений артикль. Усі інші детермінативи нами віднесені до периферії.

Для того, щоб порівняти сполучуваність з детермінативами члена кожної антонімічної пари проведемо визначення коефіцієнта попарної близькості Q, який визначається як відсоткове відношення між ознаками, які є спільними для двох порівнювальних масивів до загальної кількості ознак. Порівняння проведемо в масивах ядра, основної системи та периферії.

Таблиця 4

Коефіцієнт попарної близькості сполучуваності просторових іменників-антонімів з детермінативами

антонімічна пара	ядро	основна система	периферія
south-north	100	100	50,0
east-west	100	100	33,33
top-bottom	100	100	75,0

Проведені підрахунки виявили 100 відсоткове співпадання сполучуваності досліджуваних іменників-антонімів з детермінативами в ядрі і основній системі.

Висновки і перспективи подальшого дослідження. Підводячи підсумки, можна стверджувати, що дослідження функціонування просторових іменників-антонімів з детермінативами підтвердило дію закону переваги, суть якого полягає в тому, що мовці віддають перевагу невеликій кількості сполучень, які мають високу частоту й несуть максимум функціонального навантаження. Встановлено, що просторові іменники-антоніми мають подібну, але не абсолютно еквівалентну сполучуваність, що є результатом семантичних подібностей з одного боку, й семантичних розбіжностей – з другого. Розбіжності в сполучуваності просторових іменників-антонімів визначаються асиметрією їх лексичних значень, фразеологічною зв'язаністю компонентів словосполучення та відмінною структурою лексичних значень. Окрім того, кожний член антонімічної пари має й індивідуальну сполучуваність.

Для продовження досліджень у сфері функціональних відношень варто залучити до аналізу й лексеми інших частин мови, що сприятиме поглибленню знань про комбінаторику антонімів.

Література:

1. Миллер Е. Н. Природа лексической и фразеологической антонимии. – Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1990. – 220 с.
2. Сырбу Р. Семный анализ антонимов // Русский язык за рубежом. – 1975. – № 5. – С. 86-89.
3. Частотный словарь сочетаемости современного английского языка. Принципы составления словаря / Н. О. Волков, Р. З. Гинзбург, В. С. Перебейнос, С. С. Санкин. – Ч. I. – М. : МГПИИЯ, 1971. – 76 с.
4. Palmer F. C. A Grammar of Spoken English. – Cambridge, 1939. – 200 p.